सम्ब, क, सम्बन्ध। इति कविकल्पद्रुमः॥ (चुरा०-पर०-सक०-सेट्।) ओष्ठ्यवर्गशेषोपधः। क, सम्बयति धनं लोकः संबध्नातीत्यर्थः। तालव्यादिरयमिति धातुप्रदीपः। मूर्द्धन्यादिरित्यपरे। इति दुर्गादासः॥

सम्बं, क्ली, (सम्बति सर्पतीति। सम्ब+अच्।) जलम्। इति जटाधरः॥ वारद्वयकर्षणम्। इति सम्बाकृतशब्ददर्शनात्॥

सम्बद्धः, त्रि, (सं+बन्ध+क्तः।) सम्बन्धयुक्तः। यथा सुमन्तुः। मातृपितृसम्बद्धा आसप्तमादविवाह्याः कन्या भवन्ति। इत्युद्वाहतत्त्वम्॥ (यथा च भागवते। २। ६। १।
"आत्ममायाऋते राजन् परस्यानुभवात्मनः।
न घटेतार्थसम्बन्धः स्वप्नद्रष्टुरिवाञ्जसा॥")
बन्धनाश्लिष्टः। (यथा, रामायणे। ५। ५६। २७।
"दन्तौष्ठपुटसंबद्धं वक्त्रं सापि तदाकरोत्॥")

सम्बन्धः, पुं, (सम्बध्यते इति। सं+बन्ध+घञ्।) मन्दहिः। न्यायः। इत्यजयः॥ (सख्यम्। इति मल्लिनाथः॥ यथा, रघुः। २। ५८।
"सम्बन्धमाभाषणपूर्व्वमाहु-
र्वृत्तः स नौ सङ्गतयोर्व्वनान्ते॥")
संसर्गः। यथा। एकपदार्थे अपरपदार्थसंसर्गः संसर्गमर्य्यादया भासते स च प्रतियोग्यनुयोग्याधाराधेयविषयविषयिभावादिः। इति प्रथमयुतपत्तिवादीयगादाधरी॥ सम्पर्कः। स च त्रिविधः। तद्यथा: १ योनिजः २ प्रीतिजः ३। तद्विवरणं यथा,—
"सम्बन्धो येषु येषां यः सर्व्वजातिषु सर्व्वतः।
तं त्वां ब्रवीमि वेदोक्तं ब्रह्मणा कथितं पुरा॥
पिता तातस्तु जनको जन्मदातरि वर्त्तते।
अम्बा माता च जननी गर्भधात्र्यां प्रसूरिति॥
पितामहः पितृपिता तत्पिता प्रपितामहः।
अत ऊर्द्ध्वं ज्ञातयश्च सगोत्राः परिकीर्त्तिताः॥
मातामहः पिता मातुः प्रमातामह एव च।
मातामहस्य जनकस्तत्पिता वृद्धपूर्व्वकः॥
पितामही पितुर्म्माता तत्श्वश्रूः प्रपितामही।
मातामही मातृमाता मातृतुल्या च पूजिता॥
प्रमातामहीति विख्याता प्रमातामहकामिनी॥
वृद्धप्रमातामही ज्ञेया तत्पितुः कामिनी तथा।
पितृभ्राता पितृव्यः स्याद्भ्रातुर्भ्राता तु मातुलः।
पितुः स्वसा पितृभगी मातृभगी च मासुरी॥
सूनुश्च तनयः पुत्रो दायादस्त्वात्मजस्तथा।
धनभाक् वीर्य्यजश्चैव पुंसि जन्ये च वर्त्तते॥
जन्यायां दुहिता कन्या चात्मजा परिकीर्त्तिता।
पुत्रपत्नी वधूर्ज्ञेया जामाता दुहितुः पतिः॥
पतिः प्रियश्च भर्त्ता च स्वामी कान्ते च वर्त्तते।
पत्नीभ्राता श्यालकश्च पत्नीभगी च श्यालिका॥
देवरः स्वामिनो भ्राता ननन्दा स्वामिनः स्वसा।
श्वशुरः स्वामिनस्तातः श्वश्रूश्च स्वामिनः प्रसूः॥
भार्य्या जाया प्रिया कान्ता स्त्री च पत्न्याश्च वर्त्तते।
पत्नीमाता तथा श्वश्रूस्तत्पिता श्वशुरः स्मृतः॥
सगर्भः सोदरो भ्राता सगर्भा भगिनी स्मृता।
भगीपुत्रो भागिनेयो भ्रातृपुत्रश्च भ्रातृजः॥
श्यालस्तु भगिनीकान्तो भगिनीपतिरेव च।
श्यालीपतिस्तु भ्राता च श्वशुरैकत्वहेतुना।
श्वशुरस्तु पिता ज्ञेयो जन्मदातुः समो सुने॥
अन्नदाता भयत्राता पत्नीतातस्तथैव च।
विद्यादाता जन्मदाता पञ्चैते पितरो नृणाम्॥
अन्नदातुश्च या पत्नी भगिनी गुरुकामिनी।
माता च तत्सपत्नी च कन्या पुत्रप्रिया तथा॥
मातुर्म्माता पितुर्म्माता श्वश्रूः पित्रोः स्वसा सुता।
पितृव्यानी मातुलानी मातरश्च चतुर्द्दश॥
पौत्रस्तु पुत्रपुत्रे च प्रपौत्रस्तत्सुतोऽपि च।
तत्पुत्राद्याश्च ये वंश्या कुलजाताश्च कीर्त्तिताः॥
कन्यापुत्रश्च दौहित्रस्तत्पुत्राद्याश्च बान्धवाः।
भागिनेयसुताद्याश्च पुरुषा बान्धवाः स्मृताः॥
भ्रातृपुत्राश्च पुत्राद्यास्ते पुनर्ज्ञातयः स्मृताः॥
गुरुपुत्रस्तथा भ्राता पोष्यः परमबान्धवः।
गुरुकन्या च भगिनी पोष्या मातृसमा सुने॥
पुत्रस्य च गुरुर्भ्राता पोष्यः सुस्निग्धबान्धवः।
पुत्रस्य श्वशुरभ्राता बन्धुर्वैवाहिकः स्मृतः॥
कन्यायाश्च श्वशुरे तत्सम्बन्धः परिकीर्त्तितः।
गुणाश्च कन्यकायाश्च पुरुषा बान्धवाः स्मृताः॥"
पुरुषा बान्धवाः स्मृता इत्यत्र भ्राता सुस्निग्धबान्धवा इत्यपि क्वचित् पाठः।
"गुरुः श्वशुरभ्रातृणां गुरुतुल्यश्च पूजितः।
बन्धुता येन सार्द्धं च तन्मित्रं परिकीर्त्तितम्॥
मित्रं सुखप्रदं ज्ञेयं दुःखदो रिपुरुच्यते।
बान्धवो दुःखदो दैवात् निःसम्बन्धो सुखप्रदः॥
सम्बन्धस्त्रिविधः पुंसां विप्रेन्द्र! जगतीतले।
विद्याजो योनिजश्चैव प्रीतिजश्च प्रकीर्त्तितः॥
मित्रन्तु प्रीतिजं ज्ञेयं स सम्बन्धः सुदुर्ल्लभः।
मित्रमाता मित्रभार्य्या मातृतुल्या न संशयः॥
मित्रभ्राता मित्रपिता भ्रातृपितृसमो नृणाम्।
चतुर्थं नाम सम्बन्धमित्याह कमलोद्भवः॥
जारश्चोपरतिर्वन्धुर्दुष्टासंभोगकर्त्तरि।
उपपत्नी नवङ्गी च प्रेयसी चित्तहारिणी॥
स्वामितुल्यश्च जारश्च नवङ्गी गृहिणीसमा।
सम्बन्धो देशभेदे च सर्व्वदेशे विगर्हितः॥
अवैदिको निन्दितस्तु विश्वामित्रेण निर्म्मितः।
दुस्त्याज्यस्तु महद्भिश्च देशभेदे च सञ्चरेत्॥
अकीर्त्तिजनकः पुंसां योषिताञ्च विशेषतः।
तेजीयसां न दोषाय विद्यमानो युगे युगे॥"
इति ब्रह्मवैवर्त्ते ब्रह्मखण्डे सम्बन्धजातिनिर्णयो नाम १० अध्यायः॥ * कूर्म्मपुराणे।
"एकोदकानां मरणे सूतकं चेतदेव हि।
पक्षिणीं योनिसम्बन्धे बान्धवेषु तथैव च॥"
योनिसम्बन्धे मातृस्वसीयभागिनेयेषु॥ अपि च।
"असम्बन्धिनो द्विजान् दहित्वा वहित्वा सद्यः-शौचं सम्बन्धे तु त्रिरात्रम्। इति शुद्धितत्त्वम्॥
शब्दव्याकरणयोर्योत्पाद्योत्पादकभावः सम्बन्धः। ग्रन्थादौ तस्य वक्तव्यता यथा,—
"सिद्धार्थं सिद्धसम्बन्धं श्रोतुं श्रोता प्रवर्त्तते।
ग्रन्थादौ तेन वक्तव्यः सम्बन्धः सप्रयोजनः॥"
सप्रयोजन इत्यत्र क्वचित् पुस्तके साभिधेयक इति पाठः। इति मुग्धबोधटीकायां दुर्गादासः॥

सम्बन्धः, त्रि, (सम्बध्यते इति। सं+बन्ध+घञ्।) शक्तः। हितः। इत्यजयः॥

सम्बन्धी, [न्] त्रि, (सम्बन्धोऽस्यास्तीति। इनिः।) सम्बन्धविशिष्टः। तत्पर्य्यायः। गुणवान् २ संयुक् ३। इति त्रिकाण्डशेषः॥ (यथा, मनुः। ८। ६४।
"नार्थसम्बन्धिनो नाप्ता न सहाया न वैरिणः।
न दृष्टदोषाः कर्त्तव्या न व्याध्यार्त्ता न दूषिताः॥"
पुं, मातृपक्षीयः। श्वशुरादिः। जामाता। श्यालकादिः। यथा, मनुः। २। १३२।
"विप्रोष्य तूपसंगम्या ज्ञातिसम्बन्धियोषितः॥"
"ज्ञातयः पितृपक्षाः पितृव्यादयः। सम्बन्धिनो मातृपक्षाः श्वशुरादयश्च तेषां ज्येष्ठानां या स्त्रियः।" इति कुल्लूकभट्टः॥ * ॥ तथाच मनुः। ४। १७६।
"बालवृद्धातुरैर्वैद्यैर्ज्ञातिसम्बन्धिबान्धवैः॥"
"ज्ञातयः पितृपक्षाः। सम्बन्धिनो जामातृश्यालकादयः।" इति तट्टीकायां कुल्लूकः॥ * ॥
वैवाहिकः। यथा, उत्तरचरिते। ४ अङ्के।
"स सम्बन्धी आद्यः प्रियसुहृदसौ तच्च हृदयं
स चानन्दः साक्षादपि च निखिलं जीवितपदम्॥"
मित्रम्। इति मल्लिनाथः॥ यथा, रघुः। २। ५८।
"तद्भूतनाथानुग नार्हसि त्वं
सम्बन्धिनो मे प्रणयं विहन्तुम्॥")

सम्बाकृतं, त्रि, (सम्बं कृतम्। डाच्।) वारद्वयकृष्टक्षेत्रम्। इत्यमरः। २। ९। ९॥ तालव्यादि च॥

सम्बाधः, पुं, (सम्यक् बाधा यत्र।) सङ्कटः। (यथा, माघः। ८। २।
"संसक्तैर्विपुलतया मिथो नितम्बैः
सम्बाधं वृहदपि तद्बभूव वर्त्म॥")
भगम्। इति मेदिनी॥ भयम्। (यथा, महाभारते। ४। ३८। ७।
"लायामसहमत्यर्थं रणराजसमं महत्।
सर्व्वायुधमहामात्रं शत्रुसम्बाधकारकम्॥")
नरकवर्त्म। इति शब्दरत्नावली॥

सम्बाधनं, क्ली, (सम्यक् बाधनं यत्र।) मदनस्य द्वारम्। शूलाग्रम्। द्वारपालः। इति मेदिनी॥

सम्बुद्धः, पुं, (सं+बुध+क्तः।) बुद्धावतारः। इति त्रिकाण्डशेषः॥ सम्यग्बोधाश्रये, त्रि॥

सम्बुद्धिः, स्त्री, (सं+बुध+क्तिन्।) सम्बोधनम्। यथा। ल्यर्थसम्बुद्ध्युक्तार्थे प्रौ। इति मुग्धबोधव्याकरणम्॥

सम्बोधः, पुं, (सं+बुध+घञ्।) बोधनम्। (यथा, महाभारते। ३। ३१२। ८५।
"ज्ञानं तत्त्वार्थसम्बोधः शमश्चित्तप्रशान्तता।
दयासर्व्वसुखैषित्वमार्ज्जवं समचित्तता॥")
क्षेपः। इति मेदिनी॥ नाशः। इत्यजयपालः॥